

بهار اول

در آثار مکتوب وصفایت های مردمی

تحقیق و نگارش: حسین نوربخش

۱۳	- پیشگفتار نویسنده
۱۹	- مقدمه (شخصیت و سرگذشت بهلول)
۵۵	بخش اول - بهلول در کتاب‌ها
۵۷	۱- بهلول در اشعار شیخ عطار
۶۱	۲- بهلول در گلستان و بوستان سعدی
۶۳	۳- بهلول در قصه‌های مثنوی
۷۱	۴- بهلول در کتاب‌های هزار و یک حکایت تاریخی و رنگارنگ
۷۱	۴/۱- هارون و بهلول
۷۱	۴/۲- بهلول و شمارش دیوانه‌ها
۷۳	۵- بهلول در کلیات ریاض‌الحکایات
۷۴	۵/۱- بهلول و فرار از قضاوت
۷۴	۵/۲- بهلول و طعام خاص خلیفه
۷۵	۵/۳- بهلول و عبدالله مبارک

۱۱۰	۱۰/۲- بهلول و شراب خوردن هارون
۱۱۲	۱۰/۳- بهلول و فقیر (روایت دوم)
۱۱۴	۱۰/۴- بهلول و بنای مسجد
۱۱۵	۱۰/۵- مباحثه بهلول با مرد دانشمند
۱۱۹	۱۱- بهلول در کتاب ریشه‌های تاریخی امثال و حکم
۱۲۰	۱۱/۱- بهلول و صدای گردوها
۱۲۰	۱۱/۲- بهلول و سجود اتاق (روایت دوم)
۱۲۱	۱۱/۳- بهلول و کوچ مردگان
۱۲۲	۱۱/۴- بهلول و اعرابی
۱۲۳	۱۱/۵- بهلول و ارزش خلافت
۱۲۴	۱۱/۶- بهلول چگونه جیم شد!
۱۲۷	۱۲- بهلول در نشریه داخلی دبیرستان سروش
۱۲۸	۱۲/۱- سنگینی مردم بر زمین
۱۲۸	۱۲/۲- غذا خوردن بهلول
۱۲۸	۱۲/۳- می‌خواهم بدانم صدایم تا کجا می‌رسد!
۱۲۹	۱۲/۴- اشتباه قاضی
۱۲۹	۱۲/۵- چاه‌های واژگون
۱۲۹	۱۲/۶- به دنبال خواب!
۱۳۱	۱۳- بهلول و هارون در کتاب «بهلول عاقل»
۱۳۲	۱۳/۱- احق‌تر از بهلول
۱۳۲	۱۳/۲- بهلول و کاشتن خریزه
۱۳۳	۱۳/۳- بهلول و وزیر هارون
۱۳۴	۱۳/۴- بهلول و تعداد دیوانه‌ها
۱۳۵	۱۳/۵- بهلول و روز قیامت

۷۹	۶- بهلول در کتاب لطایف الطوائف
۷۹	۶/۱- بهلول و دوستی نسیه هارون
۸۰	۶/۲- بهلول و ندیم خلیفه
۸۰	۶/۳- بهلول و دیوانگان بصره
۸۱	۶/۴- بهلول و وزیر هارون
۸۱	۶/۵- هارون الرشید، بهلول و عُلَیَّان
۸۳	۷- بهلول در کتاب خرقة درویش
۸۴	۷/۱- بهلول و دلتنگی هارون
۸۵	۷/۲- بهلول و خرقة، نان جو و سرکه
۹۱	۸- بهلول در کتاب بزم ایران
۹۱	۸/۱- بهلول و عمارت تازه هارون الرشید
۹۲	۸/۲- بهلول و خلیفه
۹۴	۸/۳- بهلول و هارون در بیرون شهر
۹۴	۸/۴- بهلول و سقطی
۹۵	۸/۵- بهلول و مسئله ارث
۹۵	۸/۶- بهلول و قاضی
۹۷	۹- بهلول در کتشکول شیخ بهایی
۹۸	۹/۱- بهلول و زاهد
۹۸	۹/۲- بهلول و سؤال کننده
۹۹	۹/۳- دیوانه‌های سه گانه
۹۹	۹/۴- بهلول و هارون در سفر حج
۱۰۰	۹/۵- حکایت بهلول و معتزلی (روایت دوم-روایت سوم)
۱۰۹	۱۰- بهلول در کتشکول شمس
۱۰۹	۱۰/۱- بهلول و اصمال شیخین (روایت دوم)

۱۹۰	۱۷/۲- بهلول دانا و بازرگان
۱۹۳	۱۷/۳- بهلول دانا و خلیفه
۱۹۶	۱۷/۴- بهلول دانا و خلیفه بغداد
۲۰۱	۱۷/۵- بهلول داننده و بهلول دیوانه
۲۰۵	۱۸- بهلول در کتاب تمثیل و مثل
۲۰۵	۱۸/۱- بهلول و «بز به پای خود، میش به پای خود!»
۲۰۶	۱۸/۲- بهلول و آستین نو، بخور پلو
۲۰۷	۱۸/۳- دیوار با تو هستم، پاسار گوش بگیر
۲۱۰	۱۸/۴- محتسب در بازار است
۲۱۲	۱۸/۵- بهلول و معامله دیده و ندیده
۲۱۵	بخش سوم- بهلول در قصه‌های مردمی
۲۱۷	۱۹/۱- بهلول و ندیم هارون
۲۱۷	۱۹/۲- بهلول و قیمت خلیفه
۲۱۸	۱۹/۳- بهلول و مردی که الاغ شد
۲۱۹	۱۹/۴- بهلول و نمایش جنگ ورثه
۲۲۰	۱۹/۵- بهلول و قیمت انار
۲۲۲	۱۹/۶- بهلول و مرد بدهکار
۲۲۳	۱۹/۷- خواستگاری بهلول
۲۲۴	۱۹/۸- بهلول و دستمزد حمامی
۲۲۶	۱۹/۹- بهلول و مرد طلبکار
۲۲۷	۱۹/۱۰- بهلول و فایده راستگویی
۲۲۹	۱۹/۱۱- بهلول، هارون و پل صراط (روایت دوم)
۲۳۱	۱۹/۱۲- نشستن بهلول بر تخت هارون

۱۳۶	۱۳/۶- بهلول و شیبه اسب
۱۳۶	۱۳/۷- بهلول، هارون را نصیحت می‌کند
۱۳۹	۱۴- بهلول در کتاب مشدی گلین‌خانم
۱۵۱	۱۵- بهلول در کتاب کوچه
۱۵۱	۱۵/۱- بهلول و قاضی القضاة بغداد
۱۶۱	۱۶- بهلول در کتاب بگوئیم و بخندیم
۱۶۱	۱۶/۱- بهلول و مرد زشت
۱۶۲	۱۶/۲- بهلول و مستخدم
۱۶۲	۱۶/۳- بهلول و طیب دربار
۱۶۳	۱۶/۴- سنوال هارون از بهلول
۱۶۴	۱۶/۵- بهلول و نوزاد اسحق
۱۶۴	۱۶/۶- بهلول و سقطی
۱۶۵	۱۶/۷- بهلول و خلیفه
۱۶۵	۱۶/۸- بهلول شرط می‌بندد!
۱۶۶	۱۶/۹- بهلول و منجم
۱۶۶	۱۶/۱۰- بهلول و کتاب
۱۶۷	۱۶/۱۱- بزرگترین پند بهلول به هارون
۱۶۸	۱۶/۱۲- نشستن بهلول در مسند هارون (روایت دوم)
۱۷۰	۱۶/۱۳- بهلول و شیخ جُنید بغدادی
۱۷۴	۱۶/۱۴- بهلول و معماهای خلیفه
۱۸۱	بخش دوم- بهلول در گنجینه فرهنگ مردم
۱۸۷	۱۷- بهلول در فرهنگ افسانه‌های مردم ایران
۱۸۷	۱۷/۱- بهلول دانا

۳۱۷

فهرست اعلام (نام اشخاص)

۳۳۱

فهرست اعلام جغرافیایی (نام جای‌ها)

۳۳۹

فهرست نوشته‌ها و آثار نویسندگان

۲۳۲

۱۹/۱۳- زن گرفتن بهلول (روایت دوم) - (روایت سوم)

۲۳۸

۱۹/۱۴- بهلول و صدای گردوها

۲۳۹

۱۹/۱۵- یک تار موی بهلول

۲۴۱

۱۹/۱۶- بهلول و تیرهای صاف و راست

۲۴۳

۱۹/۱۷- بهلول و امتحان مردم شهرها

۲۴۴

۱۹/۱۸- بهلول و دست در آمده از آب (روایت دوم)

۲۴۶

۱۹/۱۹- بهلول و انواع زن

۲۴۸

۱۹/۲۰- بهلول و تاجر طماع (روایت دوم) - (روایت سوم)

۲۵۲

۱۹/۲۱- بهلول و تون تاب حمام

۲۵۴

۱۹/۲۲- بهلول و منجلاب

۲۵۵

۱۹/۲۳- بهلول بازرس ارزاق

۲۵۸

۱۹/۲۴- بهلول، قاضی و تعبیر خواب

۲۶۲

۱۹/۲۵- بهلول و عالم امانت خوار

۲۶۶

۱۹/۲۶- بهلول و بچه‌های قاضی (روایت دوم) - (روایت سوم)

۲۷۳

۱۹/۲۷- بهلول و جوجه‌کشی از تخم مرغ پخته (روایت دوم)

۲۸۱

۱۹/۲۸- بهلول تاجر می‌شود (روایت دوم)

۲۸۸

۱۹/۲۹- بهلول و سه کپه خاک

۲۹۶

۱۹/۳۰- فن فروشی بهلول به هارون

۲۹۸

۱۹/۳۱- بهلول و اهالی شهرک دروغگویان

۳۰۲

۱۹/۳۲- بهلول و ضرب‌المثل برای نهادن چه سنگ و چه زر

۳۰۴

۱۹/۳۳- آخرین لطیفه و شوخی بهلول

۳۰۹

فهرست منابع و مآخذ

۳۱۳

فهرست روایت‌کنندگان قصه‌های مردمی

پیشگفتارِ نویسنده

همه کسانی که خواندن و نوشتن را آموخته‌اند و برای دانستن بیشتر به کتاب‌ها روی آورده‌اند ناگزیر با نام بهلول آشنا می‌باشند و شاید از حکایات شیرین و گفته‌های حکمت‌آمیز، پندها، نصیحت‌ها و شوخی‌های او نیز کم و بیش آگاهی دارند.

نگارنده از مدتها قبل همزمان با تألیف کتاب‌های «کریم شیرهای، دلک دربار ناصرالدین شاه قاجار» و «دلک‌های درباری و مسخره‌های دوره گرد» ضمن جستجو در منابع و مآخذ، برای بدست آوردن مطالب مورد نیاز با سرگذشت و کارهای بهلول آشنا شدم و از همان زمان تصمیم گرفتم وقتی را برای تحقیق پیرامون زندگی بهلول و آثار بجای مانده از او اختصاص دهم و آنچه درباره بهلول نوشته‌ام در یک کتاب بیاورم.

با مطالعه کتاب‌هایی که تحت عنوان «بهلول» - بهلول عاقل - بهلول دیوانه - بهلول عاقل دیوانه نما و یا امثال آن به چاپ رسیده است دریافتم که در فرهنگ فارسی و نوشتاری ما، چهره واقعی بهلول را ترسیم نکرده‌اند و همه جازمن نقل بعضی از حکایات حقیقی از این مرد، تعدادی از حکایات مربوط به ملانصرالدین، جوحی، جحی (ملانصرالدین ترک‌ها)، شیرین‌کاری دلک‌های درباری ایران و

عرب، فکاهیات مربوط به عبیدزاکانی، گفتارهای بعضی از مسخره‌های دوره گرد. پاره‌ای از لطیفه‌های موجود در فرهنگ و زبان فارسی و حتی داستانهای مندرج در آثار معروف نظم و نثر را با اندک تغییری، بجای حکایات اصلی بهلول. و به نام او نقل و در بسیاری از موارد از ارائه مآخذ و منابع آنها هم خودداری کرده‌اند و با این کار در عوض نشان دادن شخصیت حقیقی بهلول به نقل حکایات سخیف و سست و بی‌پایه پرداخته‌اند که باید گفت نسبت دادن آنها به بهلول، به دور از شأن مردی همچون اوست، نوشته‌هایی که حمل بر نادانی و حماقت بهلول می‌گردد، حکایاتی که نشانه‌های رندی و کلاه‌گذاری و اذیت و آزار دیگران در آنها دیده می‌شود، فکاهیات بدون انگیزه و مقصود و باطل، همچنین داستان‌هایی که بر خلاف شرع و عرف و مغایر با اصول انسانیت است نمی‌تواند در ارتباط با بهلول باشد.

بهلول مرد دین، حدیث، قرآن، حقیقت و خلاصه انسانی فاضل، دانشمند و مردی شجاع بود که بخاطر اعتقاداتش در مقابل خلیفه جبار زمان خود ایستاد و دست رد به سینه او زد و با گفتن «نه» از پذیرفتن سمت قاضی القضاتی بغداد سر باز زد و برای فرار از این شغل و مقام و مسئولیت که عواقب بعدی برایش در پی داشت، خود را به دیوانگی زد و در لباس و شخصیت تازه با شجاعت تمام در مقابل خلفای زمان و درباریان با نفوذ به ظاهر متدین و در باطن بی‌دین و ضد دین ایستاد و حرف‌های دلش را زد و هر کجا که عقل حکم می‌کرد و لازم بود با سخنان تیز و گزنده و در عین حال منطقی خود با همه آنها به مخالفت پرداخت و یا همت به نصیحت آنها گماشت و نیز به اتکاء به دانش‌هایی که اندوخته بود، در لباس دیوانگی به جنگ عالم‌نماهای عصر خود رفت و با استدلال و منطق و کارهای عملی، آنها را در مقابل پیروان و رهروانشان رسوا ساخت.

بهلول همچنین سبب نجات تعداد قابل توجهی از زندانیان که احتمالاً از شیعیان اهل بیت (ع) بودند از بند هارون گردید و بالاتر از همه بهلول به کمک مردم ستمدیده عصر خود شتافت و هر وقت که مظلومی به او مراجعه کرد به کمکش رفت و برای نجات او از گرفتاری، خود را با مقامات بالای حکومتی و قاضیان سرشناس و با نفوذ و قدرتمند درگیر ساخت و تا حق مظلوم را از ستمگران نگرفت از پای ننشست.

بهلول هیچگاه و در مقابل هیچ فردی اظهار عجز نکرد و همه جا با توکل به خداوند و با استعانت از احادیث و آیات قرآنی، حرف خود را به کرسی نشاند و از معرکه‌ها، پیروز و سربلند بیرون آمد، بهلول از آشنایی و نسبت خود با هارون و خلفای عباسی به نفع مردم مظلوم سود جست و هرگز در فکر مال‌اندوزی و کسب منصب و مقام و امور دنیایی خود نبود.

بهترین معیار برای شناخت حکایات اصلی بهلول از نوشته‌های نادرست و نامربوط، که به او نسبت داده و می‌دهند. شاخصه فضل، دانش، انسان دوستی، شجاعت، مقابله با ظلم و فساد و دشمن ستیزی و دوری از مظاهر دنیاپرستی و خصوصاً دین‌داری و علاقه او به ائمه اطهار و اعتقاد به روز جزا و توکل او به خداوند متعال است.

هر حکایتی که این خصوصیات در آنها دیده شود می‌تواند از آن بهلول باشد و اگر از این نشانه‌ها در آنها دیده نشود، قطعاً ارتباطی با بهلول نخواهد داشت.

اولین تجربه در زمینه جمع‌آوری حکایات بهلول را در کتاب دیگر خود به نام، «بگوییم و بخندیم» بکار بستم و در آن کتاب تعدادی از حکایات بهلول را گردآوردم و اینک در کتاب حاضر سعی کرده‌ام بیشتر حکایات بهلول را که در ادبیات فارسی موجود و قبلاً چاپ شده و امکان دسترسی به آنها بوده است